

Ненад Нинковић

Одсек за историју, Филозофски факултет,
Универзитет у Новом Саду – Србија
e-mail: nenad.ninkovic@ff.uns.ac.rs

Горан Васин

Одсек за историју, Филозофски факултет,
Универзитет у Новом Саду – Србија
e-mail: goran.vasin@ff.uns.ac.rs

**ПРАВО КАДУЦИТЕТА У КАРЛОВАЧКОЈ МИТРОПОЛИЈИ
(1691–1779)**

***Апстракт:** У Хабзбуршкој монархији је по одредбама Друге привилегије (1691) до доношења Деклараторије (1779) Карловачка митрополија уживала кадуцитет, односно право наслеђивања имовине преминулих православних особа које иза себе нису оставиле наследнике или тестамент. Како је ово право често оспоравано, настао је низ жалби и владарских резолуција којима се покушавало доћи до решења. Проблем кадуцитетне имовине је био најактуелнији у време Марије Терезије. У раду се анализира како је стечено ово право, затим, настојања Беча да га укине или измени, напори митрополита Павла Ненадовића и Вићентија Јовановића Видака да га сачувају и доношење коначног решења (1779) којим је кадуцитет делимично остао у рукама цркве.*

***Кључне речи:** Хабзбуршка монархија, Карловачка митрополија, Павле Ненадовић, Марија Терезија, Деклараторија, Привилегије, кадуцитет.*

Историја Срба у Хабзбуршкој монархији током XVIII века нераздвојна је од историје Привилегија, које им је током Великог бечког рата дао цар Леополд I (1658–1705) у виду три документа, објављена 21. августа 1690, 20. августа 1691. и 4. марта 1695. године.¹ Владар је овим законима дао Србима право јавног исповедања вере, чиме их је у верским слободама, иако је то често било мртво слово на папиру, изједначио са католичким верницима.² Из захвалности што су се борили на његовој страни Срби су били једини некатолички народ којем је овај владар дао тако велику повластицу. Да је ово била значајна тековина сведочи чињеница да је у исто време према протестантским верницима наступао дискриминаторски, иако су они чинили скоро половину угарске популације. За њих је донео Уредбу (Explanatio Leopoldina) којом им је јавно исповедање вере дозволио само на одређеним местима, а изван њих могућност приватног исповедања – у кругу породице.³

Патријарх Арсеније III Црнојевић и владика Исаија Ђаковић брзо су увидели значај свих аспеката Привилегија, што је код њих и њихових наследника пробудило

1 Радонић, Костић 2011, 273–276.

2 Микавица, Лемајић, Васин, Нинковић 2016, 121–122, 127–128, 130–131.

3 Рокаи, Ђере, Пал, Касаш 2002, 339.

обазривост да се не направи ниједан преседан који би нарушио одредбе ових аката. Привилегијама су Срби поред слободног исповедања вере добили право да на Сабору, састављеном од представника световног и духовног сталежа, бирају православног архиепископа (митрополита) који је морао бити Србин. Он је добио право да бира и посвећује епископе, које је без ограничења потврђивао цар, а који су, као и првојерарх, имали право да на подручју своје епархије подижу цркве и манастире, постављају свештенике и врше канонске визитације. Свештеници су ослобођени пореза, а народ десетка католичкој цркви. Дозвољена је употреба јулијанског календара, и потврђено седам епископа и епархија које су чиниле основу будуће Карловачке митрополије. Доношењем Друге привилегије стечена су два права од изузетне важности – да Срби зависе од свог архиепископа, како у духовном тако и у световном погледу, и да црква добија имовину која остане иза покојника преминулих без наследника и тестаментa – кадуцитет.⁴

У време доношења Друге привилегије било је јасно да су тада стечена права у супротности са интересима државе, али је тај потез био последица догађаја из прве половине 1691. године. Порази хабзбуршких трупа на балканском ратишту од почетка 1690, затим, Велика сеоба Срба која је захватила не само простор јужно од Саве и Дунава него и територије северно од ових река, потреба да се реши статус избеглица и помогне им пред наступима негостољубивог племства, градова и прозелитске пропаганде, били су хабзбуршка и српска реалност у зиму 1690/1691. године. Када је у пролеће почело ново померања трупа, цар Леополд I, који је најбоље војнике морао да држи на западу, против Француске, био је принуђен на веће уступке према онима који би могли да зауставе напредовање османске војске. Зато је Ердељу доделио посебан статус дајући право јавног исповедања вере за тамошње четири цркве – католичку, унијатску, лутеранску и калвинистичку. Истовремено је локалне сталеже чвршће повезао са Бечом.⁵ У контексту овакве политике треба посматрати и доношење Друге привилегије и низ догађаја из 1691. који су јој претходили.

Расути српски народ је своје интересе покушао да заштити шаљући у Беч владикау Исаију Ђаковића који је све више био под утицајем грофа Ђорђа Бранковића. Цар је за почетак марта 1691. одредио делегацију са задатком да око Будима формира српску милицију и упути је на југ, где се сакупљала војска за борбу са Турцима. По доласку делегације, без присуства патријарха, под утицајем Исаије Ђаковића, извикан је за војводу гроф Ђорђе Бранковић.⁶ Избор војводе – световног вође, имао је царску дозволу, али су се очекивања од овог чина разликовала код Срба и владара. Док је цар покушавао да преко ауторитета војводе дође до већег броја српских војника, дотле су Срби сматрали да ће уз војводу моћи да боље остваре своје интересе, што се посебно осетило у ставовима владике Ђаковића.⁷ На избор Бранковића нису благодански гледали двор и патријарх. Сматрајући га за особу која је опасна по интересе државе, цар је искористио чињеницу да је гроф Бранковић био под истрагом, и наредио да се зато изабере његов заменик – подвојвода, са несигурним обећањем да ће у случају да се не докаже грофова кривица, он постати војвода. Потом је, вероватно под утицајем патријарха, за подвојводу изабран Коморанац Јован Монастерлија, који до тада није имао утицаја на српску политику, чак није ни потицао из Османског царства, него Хабзбуршке монархије, што је за Беч могла да буде добра околност, јер је у његовој

4 Микавица, Гавриловић, Васин 2007, 15–25.

5 Winkelbauer 2003, 170–171.

6 Гавриловић 2006, 9–11.

7 Радонић 2008, 12–16.

служби ратовао од 1685. године.⁸ Избор је дозвољен 2. априла, а већ 11. априла је подвојвода свечано у Будиму уведен у своју дужност. Одмах је почео да окупља српску војску очекујући долазак главног команданта, грофа Лудвига Баденског.⁹

Утицај патријарха Арсенија III био је толики да је двор сматрао најрационалнијим да се у погледу Срба ослања претежно на њега. Зато су и поведени преговори о новој привилегији, док се српска милиција спуштала ка Срему, одакле је претила османска војска. Владар је 20. августа 1691, не знајући да су дан раније Турци код Сланкамена доживели тежак пораз,¹⁰ доделио Србима Другу привилегију.¹¹ Против ове привилегије у *Хроникама*, најважнијем историографском делу о српској историји све до Јована Рајића, свој негативни став изложио је гроф Ђорђе Бранковић, тврдећи да црква не може уживати право кадуцитета, јер је оно припадало искључиво држави, а архиепископ не може имати световне функције, јер су оне само владарске. Његови аргументи су били слични аргументима које су у наредном периоду имали државници Хабзбуршке монархије и у томе је њихов посебан значај.¹²

Право из Друге привилегије које се односило на световне прерогативе архиепископске власти је брзо негирано, што се видело у поступцима према патријарху Арсенију III, између 1699. и 1703, када је двор покушао да смањи његов утицај и у том циљу му ограничио кретање.¹³ Избијање Ракоцијевог устанка, када је српска војска били једна од ретких на тлу Угарске на коју је Беч могао да рачуна, изменио је став двора према патријарху и Привилегијама, а цар је постао попустљивији. После смрти Леополда I Привилегије је требало да потврди нови владар, цар Јозеф I (1705–1711). Када је патријарх Арсеније III то затражио, о његовом захтеву је мишљење дао кардинал Леополд Колонич (1706). Пошто у Привилегијама нису сва права јасно прецизирана, он је предложио да евентуална потврда буде учињена фразама које би у будућности омогућиле њихово дерогирање и укидање. Колонич је тражио да патријарх докаже да је заиста добио право кадуцитета, јер је за католичку цркву важио другачији закон, по којем је наследник архиепископа, епископа или световњака била држава, а владар је одређивао шта да се уради са кадуцитетном имовином. Угарски примас је дозвољавао да ако се дају ваљани докази српска кадуцитетна имовина буде подељена на три дела, тако да трећина остане држави, трећина рођацима покојника, а трећина архиепископу и цркви. У супротном, Колонич је сматрао да би Српска црква куповала имања од католика за Србе који немају наследнике и тако стекла велике поседе за себе.¹⁴ Цар је без обзира на кардиналово мишљење потврдио Привилегије (7. августа и 29. септембра 1706), без ограничавања која је захтевао Колонич, али је његов став остао идеја водилца државника у наредним деценијама.¹⁵

Тешко стање у држави која је поред лоших финансија морала да се бори у Рату за шпанско наслеђе (1701–1714), против Ракоција (1703–1711) и Османлија (1716–1718) оставило је у другом плану сва привилегијална питања, која су поново дошла на ред после Пожаревачког мира (1718). Хабзбуршка монархија је овим мировним споразумом знатно проширила своју територију, између осталог на Банат и Краљевину Србију.¹⁶

8 Ibid., 18–19.

9 Хлапец 1908, 13–20.

10 Абрамовић 2018, 91–131.

11 Симсоновић-Чокић 2008, 56–58.

12 Радонић 1911, 462–463.

13 Микавица, Лемајић, Васин, Нинковић 2016, 151–152, 285.

14 Грујић 1906, 17–18.

15 Микавица, Лемајић, Васин, Нинковић 2016, 155–157.

16 О Краљевини Србији више: Ђорђевић 2018б.

Долазећи под власт Монархије, Срби су сматрали да су на њих проширене Привилегије, што није био случај, мада је било другачијих тврдњи у самом Бечу, примера ради за банатске епископе за које је речено да делују на основу царских Привилегија.¹⁷ Ипак, овакве изјаве нису биле честе, а у Краљевини Србији је временом настао већи број спорова између Београдске администрације, институције која је била надлежна за Србију, Римокатоличке цркве и Београдске митрополије, због чега је 1724. предложено да Привилегије буду проширене на Србију, али у измењеном облику, како одговара држави. Двор је донео низ аката, од којих је сваки нови анулирао стари, али се по својој суштини нису разликовали, него су само прецизирали један другог. Донете су две Декларације (1727. и 1729) и два Рескрипта (1732. и 1734) против којих су се Срби, у сенци покушаја уједињења Карловачке и Београдске митрополије,¹⁸ одлучно борили, сматрајући да не постоји разлог да им се сузе права, тако да их је цар на крају 1735. укинуо и објавио Заштитно писмо.¹⁹

Већ у предлогу из 1724, познатом као *Опаких девет пунктова*, тражено је да се архиепископу одузме право кадуцитета ако се ради о имовини која је остала иза световних лица. По формулацији која је употребљена у предлогу видело се да се још увек не помишља на укидање кадуцитета у погледу духовних лица.²⁰ Иако су се цару Карлу VI (1711–1740) против права кадуцитета тужили представници цивилне и војне власти у Србији, он је дозвољавао да имовину наследи црква, чиме је створен низ преседана. Поред тога, нико није оспорио право архиепископа да наслеђује имовину после смрти епископа. Новину је донела Декларација из 1729. у којој је прописано да кадуцитетна имовина световњака припада држави, док оно што остане иза епископа, треба поделити на три дела, од чега је једна трећина припадала држави, друга митрополиту, а трећа цркви. Било је ово најближе решењу које је 1706. саветовао Леополд Колонич. Пред отпором београдско-карловачких митрополита (Мојсија Петровића и Вићентије Јовановића) цар Карло VI је 1734. тек толико попустио да је у подели епископске имовине искључио државу и одредио да половина имовине припадне архиепископу, а половина цркви.²¹ Сва сужавања Привилегија о којима је овде реч, па и у погледу кадуцитета, односила су се на подручје Београдске митрополије, док ништа од сужених права није важило за Карловачку, где су Привилегије *de facto* и *de jure* морале бити поштоване по потврдама из 1713. и 1715. године. Међутим, постојао је оправдани страх да и на њен простор не буде примењено сужавање.²²

Иако је цар Карло VI 1735. поништио акта која су сужавала Привилегије, идеја о томе није нестала. Његова наследница Марија Терезија (1740–1780) није у почетку своје владавине могла да се бави овим питањем, које је постало актуелно у време великих државних реформи, после потписивања Ахенског мира (1748). На питању кадуцитета највише је радила са митрополитом Павлом Ненадовићем (1749–1768), који се још као непотврђени владика (јануара 1743) борио да заштити ово право. У предвечерје Седмогодишњег рата (1756–1763) почели су озбиљније расправе о кадуцитету, јер је до тада стигло доста митрополитових жалби на представнике световне власти који су му правили сметње у преузимању кадуцитетне имовине. То је био разлог да се 1755. више министара састане са представницима Илирске дворске депутације,

17 Ђорђевић 2018а: 520.

18 Точанац 2007, 205–214.

19 Точанац 2008, 125–145.

20 Ibid., 134.

21 Швикер 1998, 65–66.

22 Гавриловић, Нинковић 2014, 69–82; Нинковић 2017а, 35–50.

својеврсног „министарства“ за Србе, и закључе да се у погледу Привилегија сви морају придржавати Рескрипта из 1734, Заштитног писма из 1735. и Потврде привилегија из 1743. године. Ова законска акта су се међусобно знатно разликовала и од њих се, како су констатовали у Илирској дворској депутацији, није могао створити јединствени документ.²³ Био је то разлог да се против одлуке из 1755. владарки пожале Синод и митрополит, јер су се између осталог у погледу кадуцитета разликовала акта из 1734. (када је он ограничен) и 1743. (када је потврђен онако како је стајало у Другој привилегији), тако да је решење из 1755. могло на различите начине да буде тумачено. Марија Терезија је полако мењала став у њиховом правцу, истина, не због предочених аргумената, него због српских граничара ангажованих у Седмогодишњем рату. Зато је приликом митрополитовог доласка у Беч средином 1757. поново разговарано о Привилегијама, после чега је 21. новембра 1757. објављена Резолуција којом је поништена одлука из 1755. уз додатну одредбу по којој је митрополит морао у будућности уживати кадуцитет и сва привилегијална права, дата по потврди из 1743. године. Затим је Марија Терезија, на митрополитову молбу, наредила 15. јуна 1758. Угарском намесничком већу да поштује Привилегије посебно у погледу кадуцитета и градњи цркава.²⁴ Резолуција је поново публикована 2. октобра 1758. године.²⁵ Управо у то време се митрополит жалио на сметње у преузимању кадуцитетне имовине у Банату, које му је правила Банатска земаљска администрација.²⁶ Илирска дворска депутација је још једном објавила поменуто Резолуцију (21. октобра 1758), али проблеми нису уклоњени и Ненадовић се тужио због сметњи које су му чињене у Срему и Славонији.²⁷

Наредба Илирске дворске депутације из октобра 1758. била је акт који је бранио митрополитово право кадуцитета, али његове све чешће жалбе су сведочиле да држава није довољно обраћала пажњу на поменуто право и да је услед почетка другог реформског периода заузела чврст став према цркви, како католичкој, тако и православној. У новим реформама, чији је инспиратор био канцелар гроф Кауниц-Ритберг, црква је морала доћи у подређен положај у односу на државу,²⁸ али то није спречило Ненадовића да се жали и износи податке када су и где прекршене Привилегије. Због свега тога позван је 1762. у Беч, где је поднео владарки три опширне жалбе у којима је изложио у чему се све огледало непоштовање Привилегија. Истакао је да се кадуцитетна имовина не препушта цркви, него је у градовима преузимају магистрати, а на племићким поседима властела. О томе је приложио више сведочанстава за скоро све епископије, истичући да није у питању кадуцитетна имовина световних него духовних лица. Тражио је да владарка изда резолуцију којом ће дефинитивно рећи ко је носилац права кадуцитета.²⁹ Са истим питањем митрополит се обратио грофу Кауниц-Ритбергу.³⁰ Владарка је била незадовољна Ненадовићевим иступом, који је схватила као напад на њу и због тога је укорен. После почетног неразумевања уследили су разговори о превазилажењу проблема, на чему је Ненадовић радио са бароном Бартенштајном, председником Илирске дворске депутације. У том циљу је 28. марта 1763. предао Илирској депутацији нову жалбу у три тачке, од којих је једна посвећена

23 Нинковић 2017б, 119.

24 АСАНУК, МПА „А“ 266/1758.

25 АСАНУК, МПА „А“ 308/1758.

26 АСАНУК, МПА „А“ 309/1758.

27 Нинковић 2017б, 128, 130.

28 Lau 2016, 341–342.

29 Нинковић, Митревски 2017, 49.

30 АСАНУК, МПА „А“ 393/1762.

кадуцитету. По први пут је Ненадовић изјавио да му је познато да постоји право земљишног господара на имовину световњака, али, како је у Привилегијама стајало другачије, сматрао је да је свако одузимање кадуцитета од цркве, кршење Привилегија.³¹

У покушају превазилажења проблема, Марија Терезија је тражила да Ненадовић пружи доказе да су у ранијем периоду он и његови претходници наслеђивали кадуцитетна имања световњака. Митрополит је на основу докумената указао на то да је имовина добијана пре и после инкорпорације славонских жупанија (Вировитичке, Пожешке и Сремске) у Угарску (1756). Предао је списак са 134 наслеђивања у Срему, скоро искључиво световњака, за период 1709–1763. година. Доказао је да је свако наслеђе на крају завршавало у световним рукама, јер црква, осим у случају манастира, није задржавала некретнине, него их продавала световњацима. Тако је имовина поново постајала власништво властелинства или града, а црква стекла само материјалну корист од продаје. Ништа другачије није било ни онда када је имовина завештана тестаментом. Било је примера где су муж католик и супруга православка умрли без потомака после чега су њихову имовину поделили између себе католичка и православна црква. Митрополит је пружио доказе који нису ишли у његову корист, али су истицали правичност цркве, јер је Митрополија, што се види из његовог објашњења код наслеђа покретне имовине, половину често давала сродницима покојника. Дешавало се и да су средства од продаје некретнине подељена између цркве, парохije и свештеника или су улагана у градњу храмова.³²

Када је митрополит марта 1763. добио царску Резолуцију, као одговор на раније жалбе, а у њој није било речи о кадуцитету, његови напори да докаже како му ово право припада постали су још већи. Већ 14. априла 1763. предао је барону Баргенштајну нову промеморију (жалбу) тврдећи да Карловачка митрополија на основу Друге привилегије ужива право кадуцитета од световних и духовних лица. Ово је поткрепио доказима, наводећи да је Марија Терезија када је распуштена Потиска војна граница преко Угарске дворске канцеларије (28. јуна 1751) издала „законску диплому“, у чијој деветој тачки је наведено ово право које се односи и на световни сталеж. Зато је указао на то како се кадуцитет оспорава Карловачкој митрополији, а посебно у Сремској жупанији од њене инкорпорације 1756, и да се и поред резолуција од 21. новембра 1757. и 15. јуна 1758. узурпира не само имовина световњака него и свештеника. Због свега наведеног Ненадовић је тражио да се држава, односно владарка, јасно одреди према овом проблему. Баргенштајн је од митрополита захтевао да делимично измени промеморију тако што би у њу додао две важне тврдње, најпре да онда када су Срби добили Привилегије „спахије кадуцитете узимали нису, но ни у власту [Славонији и Срему – прим. аутора] били нису“ и како Резолуција (Заштитино писмо) из 1735. није могла „прејудицирати“ за кадуцитет.³³ Ненадовић је зато у жалбу додао тврдњу да када је 20. августа 1691. добијена Друга привилегија, кадуцитет у Славонији и Срему нико други није могао уживати, јер овде није ни било жупанијске поделе, нити племићкихседа, него је још увек трајао рат.³⁴ После овога, коначно је 1. јуна 1763. објављена Резолуција, којом се одређује да кадуцитетна имовина мора бити препуштена Митрополији без обзира на то да ли се ради о световњацима или духовњацима.³⁵ Ненадовић је већ 12. јуна током аудијенције код владарке у дворцу Лаксенбург тражио да му на основу

31 АСАНУК, МПА „А“ 411/1763.

32 АСАНУК, МПА „А“ 408/1763.

33 АСАНУК, МПА „А“ 416/1763.

34 АСАНУК, МПА „А“ 417/1763.

35 АСАНУК, МПА „А“ 429/1763.

Резолуције имовина заплена у Срему буде уступљена,³⁶ а протопрезвитер Јефтимије Радосављевић и митрополијски егзарх Герасим Радосављевић саставили су списак имовине која је потраживана.³⁷

И поред наклоности коју је у погледу кадуцитета Марија Терезија показала према Карловачкој митрополији, Ненадовић је имао разлога да страхује од будућих решења, јер су у вези са овим питањем најављени захтеви представника Хрватске и Славоније на угарској Дијети сазваној за 1764. годину. Између осталих дискриминаторских потраживања, Вировитичка жупанија је захтевала да се митрополиту одузму сви поседи у корист католичке цркве и да му се одмах укине право кадуцитета. Ненадовић је свој страх изразио владарки, а она се сложила да су овакви захтеви неосновани и наредила министрима да не само да их не смеју подржати него не смеју званично бити изнети на Дијети. Када је до тога ипак дошло, Марија Терезија је одбила да их прихвати и потписом санкционише као закон, чиме је још једном митрополиту показала одлучност да одбрани његово право на кадуцитет. Ненадовић се потом 1765. упутио у Беч, где је остао до почетка 1766. године.³⁸

У Бечу су први разговор о кадуцитету водили Ненадовића и Марија Терезија током аудијенције у Шенбруну, 15. маја 1765. године. Митрополит је истакао да је и поред владарске Резолуције из 1763. и достављеног списка кадуцитетних имања која је требало да буду добијена после инкорпорације Славоније и Срема, све то остало нерешено. Владарка се зачудила и питала га зашто је тако, а када је Ненадовић изјавио да не зна, речено му је да ће она то сазнати и о свему га обавестити, али да прво напише нову промеморију.³⁹ Смрт цара Франца Стефана одложила је разговоре до октобра 1765, када је митрополит примљен у аудијенцију код новог цара Јозефа II (1765/1780–1790). Том приликом је изјавио да од 22 захтева која је раније поднео издваја пет најбитнијих, за које би требало што пре донети резолуције. На првом месту, међу тих пет захтева, налазило се право кадуцитета. Цар је истакао да се о свему, па и о овом проблему, мора прво консултовати са посебном комисијом Илирске депутације, а митрополит је нагласио да он не тражи ништа више од онога што им је гарантовано Привилегијама и владарским резолуцијама.⁴⁰ После свега, митрополит је молбе за кадуцитетну имовину послао и канцелару грофу Кауниц-Ритбергу, министру Блумигену, државном саветнику Ступану и фелдмаршалу Дауну.⁴¹ Ненадовић се 16. децембра 1765. још једном са истим захтевом обратио Илирској дворској депутацији, али када је 17. децембра 1765. изашла нова Резолуција као одговор на 22 митрополитова захтева, у њој није било речи о шест захтева, укључујући и кадуцитет.⁴² Последња Ненадовићева молба за добијање нове резолуције о кадуцитету упућена је априла 1766. у Беч, али одговор до Ненадовићеве смрти није стигао, сем усменог обећања Марије Терезије да ће слободно уживати право кадуцитета, које је константно кршено.⁴³

Чињеница да није донета коначна резолуција о кадуцитету, односно да она која је издата 1763. није поштована у свим сегментима, јасно је говорила да двор спрема нешто што ће ово право изменити. То је архиепископ Ненадовић могао да примети када

36 АСАНУК, МПА „А“ 432. и 438/1763.

37 АСАНУК, МПА „А“ 433. и 475/1763.

38 Нинковић 2017, 148, 152.

39 АСАНУК, МПА „А“ 233/1765.

40 АСАНУК, МПА „А“ 311/1765.

41 АСАНУК, МПА „А“ 319/1765.

42 АСАНУК, МПА „А“ 342/1765.

43 АСАНУК, МПА „А“ 399/1766. и 548/1767.

су умрли епископи Дионисије Новаковић и Синесије Живановић, а он није могао да наследи новац који је остао иза њих.⁴⁴ Како је ускоро умро и Ненадовић (26. августа 1768), решење проблема је остављено његовим наследницима.⁴⁵ На Сабору из 1769. уследило је изненађење, јер је комесар генерал гроф Андраш Хадик саопштио да црква неће више уживати кадуцитет по одредбама које су до тада важиле (иако оне нису поштоване).⁴⁶ Хадикова изјава је добила законски облик 1770. петим чланом Првог регуламента, који је донесен да би по његовом тумачењу важиле (сужене) Привилегије. Црква је изгубила права над имовином световњака, али је покретно добро свештеника без изговора морало припасти владици. Непокретна имовина духовника је дељена тако да је део који је имао пре него што је постао свештеник припадао власнику поседа. Део који је стекао као непокретно добро током бављења свештеничким позивом власник поседа је морао да откупи, а новац да да надлежном епископу. Забрањено је владикама да имају било какво право на наслеђе свештеника који су долазили из других земаља. У случају смрти епископа, сва имовина је уписивана у тзв. епископску масу која је припадала, када се из ње плате дугови покојника, митрополиту. Он је ова средства требало да користи за задужбине и у хуманитарне сврхе, а улазила су у Неприкосновени и Клирикални фонд, по пола у сваки.⁴⁷

Отпор који се могао очекивати због дерогације права је услед неактивности митрополита Јована Георгијевића (1769–1773) изостао, али је до њега дошло на Сабору (1774) који је бирао Георгијевићевог наследника. Држава није очекивала овакву реакцију, посебно када је Сабор затражио испуњење захтева из 1769. пренебрегавајући постојање Регулamenta. Истицана је потреба уважавања кадуцитета по Резолуцији из 1763. године. Посланици су 17/28. јуна 1774. саставили обиман списак захтева на основу којих би требало донети нова решења, која би била у складу са Привилегијама. Као други захтев тражено је да свештеничка кадуцитетна имања у потпуности припадну епархији.⁴⁸ Чини се да је Сабор бар привремено одступио од ранијих захтева, јер код наслеђивања не помиње имовину световних лица. Реч је само о привременој мери, јер када је 1777. објављен Други регуламент, а двор због отпора према њему позвао митрополита у Беч, Вићентије Јовановић Видак је уз низ молби (фебруара 1778) тражио брисање из Регулamenta одредбе о наслеђу умрлих световњака и потврду Резолуције из 1763. године.⁴⁹ У време када су се спремале нове реформе, којима је јачала држава, а не црква, овакви захтеви никако нису могли бити уважени. Тако су Видакови захтеви одбијени, а Марија Терезија је 16. јула 1779. прогласила Деклараторију, коначни закон по којем су у будућности важиле Привилегије.⁵⁰

Деклараторија је трајно решила и питање кадуцитета тако што је поновила одредбе из Регулamenta (1770. и 1777) да црква нема никакво право на имовину световњака, као и оних свештеника који су умрли у Хабзбуршкој монархији као страни држављани. Оно што је свештеник имао као непокретно добро пре ступања у духовни staleж могао је да добије само властелин, док је оно што је духовник стекао током бављења свештеничким позивом властелин откупљивао и новац давао цркви. Овако стечена средства, пошто би прво били исплаћени евентуални покојникови дугови,

44 Нинковић 2017б, 321.

45 Нинковић 2014, 187–201.

46 Точанац Радовић 2014, 80.

47 АСАНУ, 7253.

48 АСАНУК, МПА „А“ 91/1774.

49 Руварац 1911, 115.

50 Микавица, Лемајић, Васин, Нинковић 2016, 177, 179.

трошкови сахране и парастоса, у износу највише једне трећине могла су бити завештана у побожне сврхе у оквиру хабзбуршких поседа. Остале две трећине припадале су увек владици, који је у случају да није било побожних завештања, добијао читав износ. Горе речено се односило на Провинцијал, а у Војној граници владика није могао да добије ништа од свештеничких непокретности стечених током духовне каријере, јер је ту земља била намењена у војне сврхе. Иза смрти епископа, његова лична имовина се продавала и из тих средстава су покривани евентуални дугови и трошкови сахране. Остатак средстава остварених продајом су предавана митрополиту, који их је полагао у Неприкосновени и Клирикални фонд. У томе су се састојала сва првојерархова кадуцитетна права.⁵¹

Деклараторија је ставила тачку на питање кадуцитета, који је на исти начин третиран у Регуламентима, због чега се може сматрати да је последњи митрополит који је ово право уживао по одредбама Друге привилегије био Павле Ненадовић. Кадуцитет је од 1770. другачије третиран, иако се сматра да су одредбе Привилегија, па и у погледу овог права, коначно де јуре измењене 1779. године. Кадуцитетна имовина која је до тада прешла у руке цркве није била део њеног поседа, него се готово увек враћала световним господарима и поданицима, при чему је црква стицала финансијску корист. Не чуди што је зато највећа борба за стицање овакве имовине вођена управо у време Павла Ненадовића, који је новац стицао на разне начине користио да јача сопствени положај и положај Митрополије, као и за очување Привилегија. У време појачане централизације у држави, током које је црква морала доћи у подређени положај, световна права су морала бити одузета верским организацијама. Тако се показала тачна тврдња грофа Ђорђа Бранковића да је право кадуцитета у супротности са државним интересима. Ипак, црква га је уживала осам деценија и на основу њега стекла материјалну корист коју је употребила за јачање сопственог положаја и положаја српског народа у Хабзбуршкој монархији, а то је највећа тековина кадуцитетног права у време док је било у рукама карловачких митрополита.

Необјављени извори

Архив Српске академије наука и уметности у Сремским Карловцима, Митрополијско-патријаршијски архив, фонд „А“ (АСАНУК, МПА, „А“)
Архив Српске академије наука и уметности у Београду, 7253 (АСАНУ, 7253)

Објављени извори и литература

Абрамовић, Владимир (2018): *Битка код Сланкамена 1691. године*, Београд: Нераedu.

Winkelbauer, Thomas (2003): *Ständefreiheit und Fürstenmacht, Länder und Untertanen Des Hauses Habsburg im kofessionellen Zeitalter*, Österreichische Geschichte 1522–1699, 1, Wien: Ueberreuter.

Гавриловић, Владан, Нинковић, Ненад (2014): *Срби у Хабзбуршкој монархији током XVIII века – између Бечког двора и угарских власти*, Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду 39, Нови Сад: Филозофски факултет, 69–82.

Гавриловић, Славко (2006): *Исаија Ђаковић, архимандрит зрешетски, епископ јенопољски и митрополит крушедолски*, Зборник Матице српске за историју 74, Нови Сад: Матица српска, 7–35.

51 Микавица, Гавриловић, Васин 2007, 96–97, 105–106.

Грујић, Радослав М. (1906): *Како се поступало са српским молбама на двору ћесара австријског последње године живота патријарха Арсенија III. Чарнојевића*, Нови Сад: Матица српска.

Ђорђевић, Милош (2018а): *Ecclesia et religiosa. Српски митрополити и аустријска власт у Србији 1718–1739*, Црквене студије 15, Ниш: Центар за црквене студије, Универзитет у Нишу, Центар за византијско-словенске студије, Међународни центар за православне студије, 519–527.

Ђорђевић, Милош (2018б): *Краљевство Србија 1718–1739*, Ниш: Филозофски факултет.

Lau, Thomas (2016): *Die Kaiserin. Maria Theresia*, Wien–Köln–Weimar: Böhlau.

Микавица, Дејан, Гавриловић, Владан, Васин, Горан (2007): *Знаменита документа за историју српског народа 1538–1914*, Нови Сад: Филозофски факултет.

Микавица, Дејан, Лемајић, Ненад, Васин, Горан, Нинковић, Ненад (2016): *Срби у Хабзбуршкој монархији од 1526. до 1918*, књига 1, Нови Сад: Прометеј – РТВ – Филозофски факултет.

Нинковић, Ненад (2014): *Администрирање Карловачком митрополијом епископа Мојсија Путника*, Истраживања 25, Нови Сад: Филозофски факултет, 187–201.

Нинковић, Ненад, Митревски, Ана (2017): *Три жалбе митрополита Павла Ненадовића из 1762. године*, Мешовита грађа (Miscellanea) 38, Београд: Историјски институт, 27–56.

Нинковић, Ненад (2017а): *Привилегије – основа српске аутономије у Хабзбуршкој монархији (1690–1779)*, Стотину двадесет година од почетка борбе српског народа у Босни и Херцеговини за црквено-школску самоуправу (1896–2016), уредник Бране Микановић, Бањалука: Филозофски факултет, 35–50.

Нинковић, Ненад (2017б), *Митрополит Павле Ненадовић*, Нови Сад: Филозофски факултет – Историјски архив Срем.

Рокаи, Петар, Ђере, Золтан, Пал, Тибор, Касаш, Александар (2002): *Историја Мађара*, Београд: Слио.

Радонић, Јован (1911): *Гроф Ђорђе Бранковић и његово време*, Београд: Српска краљевска академија.

Радонић, Јован (2008): *Војводина од Велике сеобе (1690) до сабора у Крушедолу (1708)*, Војводина II, Нови Сад: Прометеј, 1–47.

Радонић, Јован, Костић, Мита (2011): *Српске привилегије од 1690. до 1792. год.*, Загреб: Просвјета.

Руварац, Димитрије (1911): *Жалба митрополита Вићентија Јовановића – Видака против регуламента од 2. јануара 1777*, Архив за историју Српске православне карловачке митрополије 1, Сремски Карловци: Српски народно-црквени фондови, 113–122.

Симеоновић-Чокић, Стеван (2008): *Српске привилегије*, Војводина II, Нови Сад: Прометеј, 47–85.

Точанац, Исидора (2008): *Српски народно-црквени сабори (1718–1735)*, Београд: Историјски институт.

Точанац, Исидора (2007): *Београдска и Карловачка митрополија, процес уједињења (1722–1731)*, Историјски часопис 55, Београд: Историјски институт, 201–217.

Точанац Радовић, Исидора (2014), *Реформа Српске православне цркве у Хабзбуршкој монархији за време владавине Марије Терезије и Јосифа II (1740–1790)*, (докторска дисертација), Београд.

Хлапец Ђорђевић, Јулка (1908): *Подвојвода Јован Монастерлија*, Летопис Матице српске 247, Нови Сад: Матица српска, 13–20.

Швикер, Јохан Хајнрих (1998): *Политичка историја Срба у Угарској*, Нови Сад – Београд: Матица српска – Гутенбергова галаксија.

Nenad Ninković
Goran Vasin

**THE RIGHT OF THE METROPOLITANS FROM KARLOVCI
TO INHERIT PROPERTY WITHOUT HEIRS (1691–1779)**

By giving Privileges to the Serbs, Emperor Leopold I guaranteed collective rights and freedom of public confessing of their religion. With his second Privilege (August 20, 1691), he gave the Church a right to inherit the property from the deceased without children or a testament. This right strengthened the position of the Church and its head, but was not in the best interest of the State – current political and military circumstances conditioned the Emperor's decision. Since the Catholic Church did not enjoy this right, the State endeavoured on numerous occasions to restrict it or annul it completely, but the interests demanded retraction. The Serbs fiercely opposed and the need for the soldiers was an argument strong enough to meet the metropolitans' requests of protecting these rights. The largest number of debates on this right was held between Maria Theresa and the institutions and the Metropolitan Pavle Nenadović, to whom this right was not denied. Moreover, it was confirmed from the highest instance with various Resolutions. However, it was not a sufficient protection, because on the local level there were more and more disobediences of the emperor's directives regarding the rights to inherit property without heirs, and this led to numerous complaints. After Nenadović had died, it was all resolved in a different manner, predominantly due to the State's intention to place the Church in an inferior position by means of the Reforms, and it was expected for the Metropolitanate of Karlovci as well. With this attitude of the ministers, it was inconsistent for the Church to inherit ordinary people's property, which was legally regulated with two Regulaments (1770 and 1777) and a Declaratory (1779). The Church had not lost its right completely, but it was modified in such a manner that there was a little profit which had to be used for humanitarian purposes, through two funds – Sacred and Clerical, controlled by both State and Church. While the opposition to this solution was strong after the Regulaments, it vanished completely after the Declaratory. Along with it, there vanished the right to inherit property without heirs as it was declared in the Second Privilege of Leopold I.